

párja vakablak. A második és harmadik szintet erőteljes övpárkány választja el egymástól. Ezen a szinten látható a minden oldalán félköríves nyílással áttört, barokk sisakkal lezárt két oldaltorony. A középtengelyekben egyetlen egyenesen záródó nyílás látható, az üresen maradt nagy felületeket néhány faltükrő díszíti. A gyámkövekkel alátámasztott hangsúlyos párkány fölötti toronytestet a barokkban szokványos megoldások szerint alakították ki. Minden oldalán egy-egy kompozit fejezetű pilaszter között szemöldökköves, félköríves záródású ablakok jelennek meg. Fölöttük óralapok tűnnek fel, melyek fölött a koronázópárkány félkörívesen kiemelkedik. A toronysisak homorú alsó részét párkánnyal elválasztott domború rész koronázza.

A hajó háromtengelyes oldalhomlokzatait a vertikális jellegű mélyített faltükrők által keretelt nagyméretű nyílások határozzák meg. A félköríves záródású ablakok fölött az egyházi építészetben ritkábban előforduló lantablakok láthatóak. A szentély felőli tengelyeken a félköríves ablak alatt egy nagyméretű fekvő ovális ablakot is nyitottak. A homlokzatok egyetlen vízszintes tagoló eleme a lantablakok zárókövének folytatásaként megjelenő többszörösen tagolt párkány. Az oratóriumok szentély felőli oldalát egymás fölött két-két szegmensíves ablak töri át. A szentély falfelületét hatalmas faltükrők osztják három tengelyre, a két szélső tengelyben hosszú szegmensíves nyílások jelennek meg.

Folytatjuk

(2007. 07. 22. – <http://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=391>)

Gyarmati Béla

Az erzsébetvárosi Lukácsok és Zalatna – az előzmények (2. rész)

Az összecsapások lefolyása és eredménye is hasonló lett a Dózsa-féle parasztfelkeléséhez, de Hora, Kloska és Krisan máig oláhként (románként), nem pedig szegény jobbagyként él a köztudatban.

A felkelők sorsa kezdettől meg volt pecsételve, bukásuk után ezt a felkelést is iszonyatos kegyetlenséggel, az örökre való elrettenés szándékával torolták meg: a gyulafehérvári kivégzésre hatezer jobbagyot rendeltek ki szemtanúnak, had vigyék híret a szörnyűségnek! Az elfojtás felelőssége a magyar nemességre terhelődött, és ezzel a korabeli politikai elit mérgezett termést hozó magot vetett! Az események hatására 1785-ben II. József az úrbérrendezés sürgős pótlásá-

ról intézkedett, mégpedig amint írták: „első-sorban a zalatnai uradalomban, mert ott kezdődött a felkelés”. Ámbár végül látszólag helyreállt a régi rend, de a román parasztságban meggyökerezett, hogy neki közeli és engesztelhetetlen ellenfele a magyar nemesség. A véres parasztmozgalmaktól megrettent nemesség pedig nem élt a francia forradalom által felkínált lehetőséggel, hogy a nemzeti függetlenség kivívására felkeljen a Habsburgok ellen, hanem lényegében az Udvar mellé állt, hogy cserében a császári katonaság biztosítsa a „nyugalmat”.

A jobbagyság helyzete később sem sokat változott. 1840-ben egy máig tisztázatlan ügyben bizonyos Varga Katalin (eredeti-

leg egy brassói kötélverő polgáraszony özvegye, egy műveltebb egyén) állott a kérelmező parasztek élére, akik a vármegyei túlkapások ellen – szokás szerint, a „jó királyhoz” – Bécshez fordultak „jogsegélyért”. Katalin asszony többször járt Bécsben a parasztek képviselőjében, a vármegye azonban rendre dacolt az uralkodó rendelkezésével – amik az országgyűlés megkerülésével születtek. Varga Katalint végül Andrei Şaguna ortodox püspök közreműködésével elfogták és a vármegye börtönébe vetették. (A lázongó jobbagyokat képviselő asszony ítéletre várva a börtönben élte át a ’48–49-es viharos időszakot is.¹) Hogy a szociális feszültséget mennyire nem érzékelték az „államalkotó nemzet” tagjai, azt a már teljesen magyarrá asszimilálódott² örmény családból származó Lukács Béla ötven évvel későbbi megjegyzése mutatja, aki a Varga Katalin-féle mozgalmat utóbb holmi „rakoncztlankodás”-nak titulálta.

Számomra rendkívül zavaró az a kérdés, hogy hogyan volt lehetséges az, hogy az erzsébetvárosi Lukácsok éppen ebbe a darázs-fészekbe telepedtek? Hiszen odaköltözésük-kor tudniuk kellett, hogy Zalatna környékén az utóbbi 50–100 esztendőben nem egyszer folyt vér és pusztult minden! Valószínűleg túlságosan bíztak abban, hogy az „államhatalom” végleg rendet teremtett, pedig mekkorát tévedtek!

A belföldi parasztmozgalmak mellett ne hagyjuk figyelmen kívül a külföldi kapcsot

¹ Varga Katalin sorsát összességében tökéletesen ábrázolja JÓKAI a „*Rab Ráby*”-ban, attól függetlenül, hogy Ráby Mátyás Varga Katalinról lett-e mintázva.

² Lukács Bélának az államalkotó nemzethez tartozását országgyűlési képviselőisége, majd hosszú éveken keresztül sikeres minisztersége bizonyította.

lódású, elsősorban román nemzetiségi mozgalmakat sem. A Moldvában és Havasalföldön kibontakozódó román nemzeti érzést nem lehetett feltartóztatni a fejedelemség határán! Míg korábban a megvagyonosodott, netán nemességet szerzett erdélyi oláhok/románok szinte önműködően váltak a magyar rendi társadalom részévé (a magyar politikai elit tagjává), addig a határontúli román nemzeti öntudat átszivárgása következtében felmerült azt az igény, hogy a román-ság általánosan jusson ugyanolyan nemzeti jogokhoz (a magyarokkal szemben), mint amilyeneket a magyarok akartak kiharcolni Béccsel szemben! (Reformkor nem csak Magyarországon volt, hanem az akkor három országban élő románság körében, még ha más körülmények közt is, és ha arról hajlandók lennének megfeleledkezni is!) Az öntudatra ébredt románság úgy gondolta, hogy ha a sikert nem lehet a magyarokkal megégyezve elérni, akkor támaszkodjunk külső segítségre: vagy a távoli Bécsre, vagy a szomszédbeli román fejedelemségekre (akit támogatott a románsághoz hasonlóan szintén ortodox orosz cár is) – nagyjából így fogalmazódhatott meg a román törekvés!

1848 nem véletlenül viselte a népek tava-sza jelzőt: ahogy a nemzeti öntudatra ébredt magyarságnak volt forradalmi ifjúsága (Vasvári, Jókai), úgy a román nemzeti öntudatnak is voltak hasonlóan lelkes képviselői, mint például a magyar történelemben negatív szereplőként rögzült Avram Jancu³, aki a

³ Avram Jancu kizárólag történetünkben játszott fontos szerepénél fogva emelem ki, nem kívánva ezzel egyedülinek, vagy kiemelkedőnek állítani. (Említhetném – a nálunk teljesen ismeretlen 1848-as, rövid életű bukaresti forradalomban részes – Nicolae Bălcescut, vagy másokat is, de ők nem befolyásolták elődeim sorsát.)

mi márciusi ifjainkhoz hasonlóan szintén jöget végzett a pesti egyetemen!

'48 tavaszán – amikor a [román] parasz-
tok jogaiért küzdő Varga Katalin már régen
a gyulafehérvári börtönben raboskodott –,
még Zalatnán is együtt ünnepelték magya-
rok és románok a pozsonyi és a pesti márci-
usi forradalmat, de főként a jobbágyság el-
törlését: a földesúri teherből való megszaba-
dulás a román jobbágnak ugyanolyan fon-
tos volt, mint a magyarnak. 1848 tavaszán a
zalatnai magyarok és románok egyetértő lel-
kesülésben tüzték ki a magyar lobogót vala-
mennyi templomtoronyra, és közösen éltet-
ték Erdélynek a Magyar Királysággal való
unióját.

A XIX. század közepéig sem a Magyar
Királyságban, sem az Erdélyi Nagyfejede-
lemségben nem létezett rendőrség. A köz-
rend fenntartása a falusi bírók és a neme-
si vármegye feladata volt. Egyes nagyobb,
vagy fontosabb városokban (így normális
időben Zalatnán is) császári katonaság állomá-
sozott. A rebellis magyarok ellen a csá-
szári hadvezetés a rendszeren az egyes telepü-
léseken beszállásolt katonaságot hadászati-
lag célszerűnek tartott helyekre összponto-
sította – Zalatnáról a katonaságot Gyulafe-
hérvárra „összpontosították” –, ezáltal azon-
ban a katonaság által elhagyott települések
fegyveres őrizet nélkül maradtak. A hiányzó
katonaságot a lakosság helyi nemzetőrök
megszervezésével próbált pótolni. A nem-
zetőrség a belső rendbontás ellen ugyanúgy
felhasználható volt, mint a falura-városra
rátorító külellenség ellen – már ha volt elegendő
saját fegyvere és bátorsága hozzá. A dél-
vidéki szerb betörések híreinek hatására a
zalatnai magyarok is megszervezték város-
ukban a nemzetőrséget, de a megosztottság
hamarosan felbukkant: a románság követel-
te a külön román nemzetőrség megszerve-
zését. Közben kiderült, hogy a magyar föl-

desurak addig nem akarják megvalósítani
a jobbágyfelszabadítást, amíg a magyar or-
szággyűlés nem tisztázza a kártalanításu-
kat, a román parasztság – némi bécsi sűgás-
sal megtámogatva – ezt megint úgy értet-
te, hogy a magyar földesurak megint elsza-
botálják a kegyes uralkodó által szentesített
márciusi törvények végrehajtását. (Mint II.
József rendelkezéseit!) Az unió ügyében is
elváltak a vélemények: a magyarság (értsd:
a magyar földesurak) az uniótól a török hó-
dolság előtti Magyar Királyság helyreállítá-
sát (és ezzel a román parasztsággal szem-
ben saját hatalmuk megerősítését remélték),
a románok viszont hamar rájöttek, hogy az
Erdélyben kialakult elvitathatatlan számbeli
fölényük és erre alapozott nemzetiségi kö-
veteléseik súlya rögtön elvész a Magyaror-
szággal való egyesülésben, így nekik a ma-
gyarokkal szemben kézenfekvő volt inkább
a távoli császárral és a szomszédos román
fejedelemségekkel szövetekezni. Az állás-
pontok polarizálódása egyenesen és gyorsan
vezetett a tragikus végkifejlethez, amit hol
zalatnai, hol preszákai vérengzésnek nevez
az utókor⁴.

Két, egymással elválaszthatatlanul
kapcsolódó tragédiáról kell beszélnünk.
Fellázított román parasztok mondvacsinált
ürügy alapján előbb felgyújtották és kifosz-
tották Zalatna nagy részét (ami önmagában is
szörnyű lett volna), majd az elmenekülő la-
kókat a közeli Preszák (Presaca Ampoiului)
falu előtt, az Ompoly patak gázlójánál bes-
tiálisan halomra gyilkolták (Preszákai és

⁴ Tán lehetne „zalatnai – preszákai” vérengzés-
ről beszélni, de Zalatna felprédálásához képest
a preszákai tömeggyilkosság annyival borzal-
masabb, hogy helyesebb lenne utóbbiról elne-
vezni a szörnyűséget. A köztudatba azonban
végérvényesen Zalatnához kapcsolódóan ége-
ződött bele.

Ompolygyepű ugyanazt a szomorú helyet je-
löl: a Zalatnától Preszákai és Gyulafehérvár
felé futó út mentén, az Ompoly folyó egykori
gázlójánál, ahol a sokszáz halott tömegsíjrai-
nak egy része a távolsági busz megállójában
ma is látható...

A lezajlott eseményeket illetően idézzük
Horváth Mihály kortárs történetíró koráb-
ban hivatkozott leírását!

„...Az erdélyi aranybányai kerület köze-
pén, Gyulafehérvártól kelet felé három órá-
nyira, ... az Ompoj patak mellett feküdt
Zalatna, ... melyet Gyulafehérvárral csak
egy szűk mély út, s a hegyek közt mélyebben
fekvő Abrudbányával egy fáradalmas hegyi
út köt össze... Gyűlhelye lévén a bányászok-
nak és székelyeknek a fő bányatörvényszéknek
s a kamarai uradalmi igazgatásnak, lakosai
között számos mívelt családot foglalt kebe-
lében... A bányagazgatóság az oláh mozga-
lom kezdete óta több ízben hasztalan kérte
Puchner hadi kormányzót, küldene a bányák
biztosítása végett a fel s alá barangoló nép-
csoportok ellen némi katonaságot. A kére-
lem nem teljesíthető, 250 főből álló nem-
zetőrség alkottatott, mely aztán Gyulafehé-
rvárról összesen ötvenöt lőfegyverrel látott
el. (A nemzetőrség előbb magyarokat és ro-
mánokat egyaránt befogadott, de utóbb a ro-
mánok külön román nemzetőrséget akartak
létesíteni.) Október 15-én 300 fegyveres oláh
lakosai a trojáni völgyben gyűltek össze, hol
őket egy izgató beszéd után Dobra Péter volt
ügyvéd, most tribunus, többi népével együtt,
fegyverforgatásban gyakorolta. 17-kén és
18-kán az oláhok a gyulafehérvári utat eláll-
ván, több onnan hazatérő polgárt kiraboltak
és megsebesítettek. 21-kén Moga tribun
vezetése alatt egy küldöttség jelent meg a vá-
rosban, s hírül adván, hogy az oláh tábor a
város felé közeledik, követelék, hogy a három-
színű magyar zászló vétessék le, a fegyverek
s lőszerek adassanak ki. Nemegeyi bányata-

nácsos (mintegy a kormány képviselője), a
lakosokat a város piacán összegyűjtve, az
oláhok kívánatát nekik tudtul adta. De ezek
azt válaszolták, hogy a kívánatnak csak ak-
kor engednek, ha az oláhok arra valamely cs.
kir. hatóságtól eredt felhatalmazást mutathat-
nak elő; különben a kamarai javakat és sa-
ját vagyonukat utolsó emberig elhatározzák
védelmezni. (A zalatnaiak a fennállott törvén-
yes rendre hivatkoztak!) Az éj beállott
s a szomszéd hegyeken köröskörül számta-
lan őrtüzek tűntek elő, aggasztóan tanúsít-
va, hogy az oláh tábor csakugyan megérke-
zett. A tüzek körül mintegy 10 ezer fegyveres
oláh táborozott. A következő nap várakozá-
son felül csöndesen folyt le; de 23-kán iszo-
nyú ordítások között lavina gyanánt rohant
az oláhság a hegyhátakról a városba. A kis
számú nemzetőrségnek alig volt ideje a vá-
rostérre vezető utcákat elállani, melyeken a
dühös csoportok ordítva nyomultak előre. A
piaczra gyűlt lakosság, látván nagy számu-
kat, békeköveteket küldött elejökbe.” Rá-
adásul, a lakosok engedtek a követelésnek,
és bevonták a magyar zászlót a toronyból,
ez a békítő gesztus azonban rosszul sült el,
ugyanis a magyar helyébe a császári feke-
te-sárgát gondolták volna kitűzni, ilyen azon-
ban nem állt rendelkezésre, ezért a feke-
te-gyászlobogót tüzték ki. Az amúgy nyil-
ván nem először látott gyászlobogón azon-
ban ezüsttel kivarrott halálfej volt látható,
amit a felizgatott nép a halálra szánt ellenál-
lás jeleként értelmezett! Eközben ... míg az
alkudozás folyt, az oláhok egy része, rablás
vágyától ösztönözhető, a várost felgyújtá;
mire a lakosság futásnak eredt (a mintegy 25
km-re fekvő Gyulafehérvárra, az ott állomá-
sozó császári katonaság védelmébe igyekez-
tek)... Jajveszélés közt haladt a lakosság
Petrozsán faluig, hol azonban a keskeny szo-
rost több ezer oláhtól elállva találták. A fér-
fiak fegyverrel akartak magoknak utat törni

Gyulafehérvár felé; de a nők és gyermekek jajveszékélési által abban megakadályoztatván, ismét alkudozni kezdtek. Végre abban állapotok meg, hogy a nemzetország a fegyvert tegye le, s aztán az egész csoport bántatlanul kísértessék Gyulafehérvárig. Az oláhok ezt esküvel ígérvén, a szerencsétlenek hittek szavoknak, s fegyvereiket lerakták. Több család tagjai azonban nem bízván az oláhokban, az égő város felé fordultak vissza s az erdőben szélyedtek el, ismerős parasztoknál keresendők menedéket. De az oláhok ezeket nagy részben még útközt agyonverték. A többi szerencsétlenek fegyvertelen tömege, számszerint mintegy ezer lélek, sűrű oláh csoportoktól körülvéve s mind összéb és összéb szorítatva, az országúton haladt előre. A ki csak szomját is oltandó, kissé meszebb távozott, kimélet nélkül agyon veretett.

A fenesei hidnál az oláhok, mivel már sötétedni kezdett, a menekvőket éjjeli szállásul egy tallóra úzték, fenyegetvén őket, hogy a ki onnan mozdulni mer, tüstént agyon lövetik... mi többeken, kik a patakra mentek, meg is történt. A szerencsétlen csoport, férfiak, nők, gyermekek, esőtől átázva, éhen szomján dideregték át a hideg éjt (október 23!). Éjjélkor új oláh csapatok érkeztek, az öröket felváltandók. Martalékra vágyva, a férfiakat s nőket egyaránt a legszemtelenebb módon kimotozván, a mit a boldogtalanok a lángok közöl megmenettek volt, könnyor nélkül rabolták el. Reggel egy vad tekintetű oláh lépett ki a többiek soraiból s kérdé: készen van-e minden? Az igenlő válaszra Nemegeyi bánya tanácsost agyonlötötte. E lövés jelül szolgált a közönséges megszárlásra. A kapitány után a többi puskások löttek a sűrű csapatba; azután pedig a többiek rohantak rájuk, s kinek mi fegyvere volt, avval szúrta, vágta, verte agyba főbe a jajveszékélőket. Kevés idő múlva a férfiak, nők, gyermekek százai

halva kerültek el az országúton, a vér pattakként folyt a kerékvágásban. A vad állatok módjára dühöngők a holtakat azonnal megfosztották minden ruhájoktól. A nők és leányok közöl sokakat hajóknál fogva, hurczolta félre a csoporttól s őket elébb buja indulataik áldozatává tevén, utóbb különféleképen megcsontkítván, jobbára szintén agyonverték. Mások a halottak levágott fejait s egyéb tagjait győzelem jelül fákra aggatták.

A mintegy 1000 főnyi menekvők közöl, kik Zalatnáról kiindultak, alig százan, mások szerint csak negyvenen, jobbára nők és gyermekek, maradtak életben, azok is nagy részben többé, kevesebbé, megsebesülve. Vértől ázva, a kiállott kínok s félelemtől félőrülten vánszorgának ezek Metesd falu felé, honnan utóbb a helybeli [ortodox!] pap eszközlésére szekereken vitettek Gyulafehérvárra.

Az oláhok a megszárlatról a még égő Zalatnára siettek s elrabláznak és pusztítanak mindent, mit a lángok megkíméltek. A pénztárak, arany- s ezüstváltó hivatalok felverettek; a bennök talált 13 000 darab arany, 20 000 húszas, 6000 ftnyi bankjegy elraboltattak; a huta- s bányaépületekben a drága gépek elpusztítottak; minden, mit elrabolni nem lehetett, még a kertek sövénye is, felgyujtatott.”

A döbbenetes leírást nem írhatjuk a magyar nemzeti elfogultság számlájára, mert hivatalos (osztrák!) vizsgálati jegyzőkönyv is alátámasztja! Mivel Zalatnán nem csak polgári lakosság esett áldozatul (életével és javaival), hanem óriási értékű kincstári vagyon is elpusztult, ezért a szabadságharc leverése után a Kincstár megbízásából Johann Nahlik százados feladatul kapta annak kivizsgálását, hogy kik a felelősök a kincstári vagyonban esett pusztításokért. Az 1850–51-ben vizsgáló-

dó, németül jegyzőkönyvező lelkiismeretes morva hivatalnok olyan alaposan járt utána a történeteknek, hogy munkája hamar kényelmetlenné vált a kormányzat számára.⁵ Nahlikot többször próbálták „terelgetni”, korlátozni, végül pedig leállították vele a vizsgálatot. Johann Nahlik jegyzőkönyve azonban szerencsére fennma-

⁵ Ugyanis a császári udvar számára meglehetősen kényes külpolitikai helyzetben a felsőbb-ség nem kívánta maga ellen fordítani azt a románságot, melyet a szabadságharc leverésében oly ügyesen kijátszott a magyarság ellen...

radt⁶, ami számunkra azért is különösen érdekes, mert a Zalatnán élt Lukácsok és más rokonok-ismerősök többször is név szerint említettek: maga Róza úkanyám is szerepel az eskü alatt kivallatottak között!

Zalatna története azonban nem zárult le az 1848 őszen történt kifosztással, felégetéssel és az elmenekült lakosság lemeszárlásával! Mi történt 1848 gyászos ősztől 1849 őszig? Erről is szól a következő rész...

Folytatjuk

⁶ Sávai János: „Jaj Ariélnek! Zalatna 1848. október 23.” (Agapé, 1999)

Balta János (Arad)

Akik igazságban hallatták szavukat...

Emléktábla Karácsonyi Istvánnak

Ma 17 órától, az arad-belvárosi katolikus templomban a *Kalna Zolt* minorita tartományfőnök által celebrált szentmisén Karácsonyi István minorita atyára, a Szoboszlaj-per 57 elítéljének egyikére emlékeztek. Az Aradon született Karácsonyi István életútját, ártatlanul történt meghurcoltatását a 88 éves *p. Ferencz Ervin* ferences szerzetes, a cellatárs, a Luciu Giurgieni-i kényszer-munkatáborban 1963. november 9-én bekövetkezett halálának a szemtanúja ismertette közvetlen, meghatóan emberi, de éles hangú visszaemlékezésében.

A szertartást követően a templomhajónak a főutca felőli bejáratánál egy közös fohász után leleplezték Karácsonyi István minorita szerzetes márványlapra dolgozott bronz domborművét, a budapesti *Dinyés László* képzőművész munkáját.

A leleplezést követően *Jámbor Ilona*, az In Memoriam 1956 Egyesület elnöke az emléktábla felállításában történt együttműködésért köszönetet mondott a minorita rendház vezetőségének, a magán-személyeknek, továbbá a Nyugati Jelennek, a Szabadság-szobor Egyesületnek az anyagi és erkölcsi támogatásért, illetve Dinyés Lászlónak az igen kifejező, izléses munkáért.

A rendház nevében *p. Máthé Zoltán atya*, plébános megköszönte mindenkinek az emléktábla felállításához nyújtott támogatását.

(*Nyugati Jelen, Hitélet rovat* – 2008. nov. 9.)

(Szerk. megj.: Ebből a családból származik Karácsonyi Zolt, az Ó nagytatájának a testvére volt a pap Karácsonyi István.)